

אָד"ם הַפֶּהַן

(למלאת חמשים שנה למותו)

מאת יעקב פייכמן

I

הָיָה נָא עֲתָה עִם פִּי עֹט סוּפְרֵיָהּ

פְּלָפְנִים הָיִיתָ עִם פִּי שְׂרֵיָהּ.

תפלה זו לרוח־הקודש, לתקומת שארית קדשינו, ל"מלקטי אבנים מחרבותיה" — נגעה עד הלב כולה, ועם כל הפתוס המופדז שבסגנונה, סגנון האודה, שהיתה חביבה כל־כך על המשורר, לא היה זה דבר שבמליצה. שיר זה היה הימנון הרוד כולו לשפתו, תפלת לבו לתחייתה.

במערומי הימים ההם נאחו הלב גם בשירי־הטבע המעטים, שמצאנו בספריו העגומים. חרוזי "הגיון לערב" נחרתו מיד בשרטוטי הכוח שבניב, שהתיו ניצוצות אדומים, בתיאור החושך, המגיח על העולם כ"יש" חי, אדיר, כלוע איום הטורף וכולע את חמדת כל עין, המשפך כל נועם ופוחח את שערי העולם לשעירי־בלהות — לא היה רק משום ריטוריקה. בריטוריקה עצמה הורגשה יד חוסמת, מכַּנְסֶת, מהדקת, הניבים המצומצמים הושלכו בעז, בבטחון, ולא החטיאו. יגון ענוג הלכו חרוזי השקיעה:

אָךְ עֲבָרָה פְּמַעַט מִזָּה אָךְ הָעֵתִיקָהּ

אָךְ הִלְכָה לָהּ שְׁמֵשׁ עוֹד לֹא הִרְחִיקָהּ

עוֹד עַל אַחֲרֵית יָם נִפְרָר אֲשׁוּרֵיהָ

וּבְעֵינֵי חֲמֵלָה עוֹד תִּבְטֵט אַחֲרֵיהָ...

וכמה היטיב להרגיש, עם כל שנאתו לחושך (שנאת המשכיל), גם את ברכת הלילה ככוח מתאפק, ואת צעיף השכחה, היפה לגידול:

אֵל אֶלְפֵי עֵץ יַעַר חֲקָה יוֹפִיעֵי

בַּל זֶה מִמַּעַשֵׁיהֶם אוֹתָם יִפְרִיעֵי

יִשְׂאוּ בְרַכְתָּם מַעֲפָר וּמִים

וּבְמַחֲשֶׁה יִשְׁלַחוּן מְנוֹת אֲפִים...

מובן, שידענו אז על־פה כמה בתים מן "המתאונן" ומן "החמלה" ומ"מיכל דמעה". אבל עד מהרה נתקענו ביערות־האבן של קינות והספרים והימנונות לאין מוצא, שלא נתנונו לראות

אין זה מן השמות העליונים, מאלה שהעלו ימים רבים אחריהם הד של צלצול ערבי, מעודד, כרמח"ל, כשלמה לויזון, כמיכ"ל. מימי ילדותנו נלוו לנו אל השם המשורבב הזה, המפורש בכנויים ומכוסה בראשי תיבות, משהו צפוני, זועף ומר מאד, ולדורנו, שנפו היה נוטה כבר לצד השמש, היה הוא, המחמיר, התובע הנצחי, זה שנטפל לשולי אדרתו של הקב"ה ולא הרפה עוד ממנו — כקרחון כבד, שהִבְהֵב לנו מרחוק בזהר חורף קד ויבש. גבות עיניו הזועמות של המשורר הוילנאי הזקן (לא יכלנו מעולם לשוות אותו בדמיונו צעיר לימים) הטילו אימה, הפנו אותנו לצד הקדרות. קשה היה לעמוד בראמותיו של בעל־דקדוק ובעל מרה שחורה זה, שעמד בריב כל ימיו עם סדר העולם ומרר את חיי הבורא בטענות, שנתבררו כבר פעמים רבות כל־כך ושגם כביכול בעצמו לא הטיל ספק עוד בצדקתן...

לכתחילה היינו מטיילים קצרות בערוגות שירתו הנשכחות ומשהו גם הרהיב את העין פה ושם. הביאו לידי רטט החרוזים התמימים, שבהם פתח את הכרך השני של "שירי שפת קדש", חרוזים שבהם נתבטאה כל הרומנטיקה הסתוריה, שהיתה עצורה עמוק גם בתקופה שכלתנית זו:

אֵל שְׁלַחַן אֱלֹהִים יִשְׁבְּתִי שִׁבְתִּי

וּבְיָדֵי עֹט סוּפֵר לֹא אֲנַהֲלָהּ

וּשְׁפָתוֹ בְּקֶדֶשׁ יָדֵי כוֹתֶבֶת

וּשְׁפַת תּוֹרָתוֹ וּשְׁפַת עֲמוֹ סֵלָהּ.

מתוך הימנון זה ללשוננו ולסופריה, עלה הד של תפלות עתיקות, רוח של קרושה, של התקדשות, ליצירה השרו חרוזי התחנה הסתורים:

רוּמָה אֱלֹהִים, וּשְׁפָתָהּ הָרִימָהּ

נָא בָחֶם תִּזְכּוֹר לְלִשׁוֹנָהּ נִכְלָמָת

סִפְתָּהּ פִּי נִפְתָּהּ, אֵלֵי נָא הָקִימָהּ —

צורך חרוזים לאין סוף - חרוזים שאין בהם עוד כל תוספת עומק, כל נדנוד רגש חדש, ושהם על-כרחם מותחים צל של חשד גם על הנאמנים. היה בזה משום מיעוט תרבות אמנותית, במדה שזה היה גם מטבע יצירתו. הוא היה בכל מהותו, כמשכיל מובהק, איש הסדר, קנאי החוק, השירה היתה לו מעין פרוגרמה ערוכה מראש, כמין מלאכה שעושים אותה על האבנים ושיש להקפיד שלא יחסר בה, חלילה, כל קוץ וכל תג. הוא היה כותב שירים, כדרך שכותבים טרַקְטֵטִים, כדרך שמכללים כללי דקדוק ומפרשים מקומות קשים בתנ"ך, ויותר מכל משוררי התקופה ההיא, שלא הגיעו גם לקרסוליו, הגשים לנו את הדמות

היבשה של פסידוֹ-קְלִיִּיקוֹן, של ממונה על טהרת הלשון ועל טהרת החרוז, מתוך בליטות דקדוקית זו, מתוך קפדנותה, מתוך זה שאמצעיה היו כל-כך ברורים, גלויים, «חוקיים» תמיד, לא היינו מסוגלים לראות את מה שהיה מבצבץ ככוח טבעי מעבר ל«מלאכה», ככל חניכי המליצה, לא עצר כוח לעמוד נגד נחשול הלשון שהציף אותו - נגד הנסיון להבהיק מדי פעם בפעם בידיעתו הכבירה בשפה, ביכלתו לעשות ממנה, בכוח הדקדוק, כל מיני צירופים וכל מיני המצאות של לשון נופל על לשון, פיגורות סגנוניות אלה חדלו להיות לו אמצעים להגביר את כוח הבטוי, כי אם נעשו תכלית לעצמם, ותחת להפליא

אותנו ברקמת ניב חדשה ולחזק בנו אימוציות ידועות, הן נערמות זו על-גבי זו ומחניקות את הרוח, שהצליח לעורר בחרוזיו הטובים, בצד הפייטן עמד תמיד החרוז, שהיה מפליג בדבור וחוזר וכופל ומכפל כל דעיון בכל מיני לשון של הבעה שנמצאו למכביר באוצרו, עד כדי לעשות פלסטר גם את רגשי האמת.

אכן הוא הפייטן הקפדן, שלא גרס שירה בלא מלאכה, ושלא ידע לעתים קרובות להבחין ביניהן, היה איש שלא גרס גם יצירה בלא התאמצות כל כוחות הנפש, בלא עושר של ידיעות, בלא תרבות, הוא לא היה מן הקלים, זה נכון, הדרך אליו

עוד את הצמחים העזים, שעלו בצל המצבות לתפארת, כמה קשה היה לשהות במחיצה זו! כמה רשמי וקודר היה כאן הכל! במשך כל חייו הארוכים הספיר בשיר לא רק את בניו ובנותיו, שעל מותם הרעיש את העולם במרי יללותיו, כיאם עורר בכי מר על כל מלכי רוסיה שהלכו לעולמם וקדם בחרוזיו את כל אלה שעלו על כסא המלוכה, כל ימיו עמד על הדוכן, מוכן להספד ומוכן לברכה - קדם במליצותיו המסודרות את כל גוברנטור חדש שבא לכהן ולנה את זה שהלך, ברך את המאספים העברים ואת המשוררים החדשים של זמנו והספיר את אלה, שנאספו בזמנם ושלא בזמנם. הוא, שבמשך קרוב למאה שנה היה עַד לראשית פעמיה של ספרותנו החדשה ולמהלך התפתחותה, היה לא רק משורר משפחתו, כי אם גם משוררה של המשפחה הספרותית כולה, את מי לא ברך בבואו ואת מי לא לָנָה בלכתו? אבל הוא עשה זאת במין קביעות ובמין פְּתוּס שגור ובמין אריכות דברים מיגעת, שמתחו על שירתו צל של שממון ואי־אמון וגדשו אותנו לימים רבים מהסתפח בנחלתה, עם קריאת שיריו ושירי מיכ"ל, שיצאו בהוצאת «האלמנה והאחים» בוילנה במהדורה אחת, היינו פוסחים במהירות מעליבה על האלון הזקן, נמלטים אל שירת הבן, שקסמה ללב בניגון העולם החדש, ולא היינו מרגישים, כי מאחורי ההרזן הרשמי מתעלם משורר כבד־רוח ועז־בטוי שזרע מאורו ונתן מכותו גם לשירתנו הצעירה לא מעט.

אד"ם הכהן

II

בתקופת צמיחתה של הליריקה הצעירה נדחה על-כרחו הצדה, אם הבלבוב האביבי החדש עָמַם לשעה גם את הארז הגדול, את יל"ג, והיה דרוש כימי דור שלם עד שיהושב על כנו, אין פלא, שמשורר כאד"ם הכהן, שהיה רחוק ממנו בכל מהותו, נעזב ונשכח לימים רבים כל-כך. הפגם הגדול ביותר שבו לקה היה זה, שלא הבחין בעצמו, היכן נגמרת השירה והיכן מתחילה המלאכה. שתי הן היו משמשות אצלו בערבוביה, גם משיריו היותר טובים אינו זו עד שהוא מוסיף עליהם ללא

את ההשפעות המרובות והשונות, ובכללן גם את זו של האסכולה היוזלית, שהיתה זרה לו בבטויה המשורבב, בה במדה שהיתה קרובה לו בקלות ניבה, באותה נטיה סמויה לצד העממיות. שנתגלתה בשירתו לפעמים בתן שלא פללנו לו.

מובן, שהיה למעלה מכוחותיו לעשות מכל הסגנונים האלה חטיבה אחת, להתיך את פזורי הלשון התכה חדשה וליצור סגנון, שיהא קולט את עושר התוכן של התקופה (מה שעלה ליליג). על הרוב יש למצוא אצלו בשירים שונים בני תקופות שונות שכבות-סגנון מיוחדות, שנקל לגלות בהן גם את הצור שממנו חוצבו. אבל יש בכל אלה תמיד משהו שלו – לשבח ולגנאי – שמעיד על בית-יציקה עצמי, שהתיך מטבעות משלו – שנתן סעד חדש לשירת הזמן המרופפת. לא לחנם הריעו אז לקראתו גדולי התקופה, וגם בעל-כוח כיליג בקש בו מחסה עם צאתו ראשונה על הבמה, בהעידו על עצמו:

וּבְתַפְשִׁי בְּעֵט וּבְעוֹדֵי עֶלְם
אֶתָּה הָיִיתָ לִי סֶמֶל וְצֶלְם.

הוא היה סמל במסירותו, סמל במוצקות שלו. לאחר הרפיון, שהתחיל מתגלה אז יותר ויותר במערב, היה הוא מן המעטים המעטים, שעמדו אז בפרץ, שתמכו בכוחם את סוכת שירתנו המרועת.

לפי כל תכונותיו, הגברתנית והתבענית, היה שייך לטפוס משוררי ספרד ואיטליה, שלא היו מסתפקים במועט – נשרים עזי-אבר אלה, שהיו פייטנים-לומדים, פייטנים-חוקרים, בעלי-הלכה ובעלי-אגדה כאחד, שכתובת-שיריהם, עם כל החשיבות שנהגו בה גם כשהיא לעצמה, היתה להם רק מעין מתן-שכר בצדה של עבודת-מדע גדולה ומסועפת. תרבותו הכללית המצומצמת היתה מעכבת בידו מהיות מה שהוטבע בתכונותיו. לפי חושו הלשוני וכשרונו האנליטי היה עלול להיות פילולוג מצויק, פרשן, הוגה דעות מטפסי, והוא אמנם הגיע למדרגה חשובה בכל אלה, אם גם בכל נותנים את אותותיהם הסביבה והזמן הירודים.

(סוף יבוא).

אינה סלולה. אבל, עם כל מה שחוצץ בינו ובין הפואסיה לפי תביעות זמנו, היה אחד מבוני השירה העברית, פייטן מובהק, בעל-צורה ובעל-כוח, הראשון לנוטעי כרם העברית על אדמת הצפון, ושירתו – תחנה ראשונה של עליה, של בצור, לאחר שנפסק החוט של רמח"ל ושלמה לויזון. שירתו האמיצה הנכה, הכשירה, שמשה יסוד להתפתחות, רק בַּיְהוּדִים תביעות מחנכים. שירה זו לא היתה אפיונית כשירת התקופה, שמבלתי יכולת להעפיל אל פסגת רמח"ל, התחילה נגרות במורד אחרי רנה"ו. שירה זו עמדת זו היתה בעלת מסורת טובה. ברגעי עליה היא היא שהמשיכה את כבושי רמח"ל, ששלחה את ידה לפעמים גם אל סנסני הספרדים העזים. רק ברגעים של רפיון היא נמשכת אחרי השירה מעוטת-הרצון של בעל «שירי תפארת», שסמנה את הפסקת המורשה של אבירי ספרד, ואם גם רגעים אלו של רפיון אינם מועטים אצלה, לצערנו, עלינו בכל זאת להבדילו הבדל גמור מעדת החרונים הנבוכים, שהציפו אז כחול תחוח את ספרותנו ולא השאירו אחריהם כל טביעות-צעד עמוקות. אמת, הוא היה שכלי יותר מדי ולא היה בו מן הנועם והחן שבהם גַּחַן בנו מיכ"ל במדה מרובה כל-כך, אבל בתנופת-ידו הלה מן העזו של כובשים ראשונים, מאלה שישורטים שרטים באשר תנוח כף-ידם הכבדה.

III

מה שהבדיל בינו ובין משוררי המאספים, שתעו בסבך מליצתם ללא נתיב וללא אחיזה, היה כוחו לקבל השפעה מן הסגנון הקלסי של שירתנו. – דבר שרוב משוררי זמנו לא היו עוד מסוגלים לו. הוא הרים שוב את השירה כדבר שבמשקל, על-ידי נעשתה שוב מלאכת-הכבוד. היא שאפה לגובה ובקשה לה סעד בכל השירה העבדית הקודמת – למן הפייטנים והספרדים ועד משוררי ההשכלה האחרונים. הוא היה נקלע בין השפעות שונות, ולא כולן היו לטובתו. אכן משוש יצירתו היה הבטוי החד והנוקב, וצמצום זה, שהיה חסר תמיד אצלו בשיר כולו, מתגלה אצלו בחרוזים בודדים, שמעטים כמהם לכוח. מרמח"ל נחל את הריתמוס התנ"כי הבהיר, שנפגם על-ידי הספרדים בחתירתם אל הניב המרוכז שכוחו בזרותו, ברקמת-החידות שבו. מהיותו רחוק מן השירה המערבית, ספג מבפנים

אד"ם הבהן

(למלאת חמשים שנה למותו)

מאת יעקב פייכמן

(סוף)

ד

החקוי לא היה נחשב בימים ההם לחטא. זה היה בעצם סגנון התקופה. הכל היו מחקים. מתלמידים. מסתגלים. וגם אד"ם. שעלה על בני דורו. יותר משיצר סגנון חדש בצר את הישן. גם הוא למד מרבים. אך הצטרף אל רבותיו. ידע להוסיף עליהם. ואפילו בהיותו חוזר על מוטיבים מן התנ"ך. שמר תמיד משהו משלו. משהו המכפר על החזרה. כשהוא חוזר על איוב. ודאי שאין בו הכח לעלות עליו גם בבטויו המרפז. אבל משהו מחריפותו זרק גם ברעיון ישן-נושן זה:

שם יפל מנת על יראי שבטחתי

אשר אל זכרו יצא לפמו.

ולאלה האובדים רגי איהו

למה זה לא סרי לא נט און למו?

אין לך סכנה גדולה מלחקות את הספרדים. שחרויהם נתקעים כצפרנים עזות בבשר החי. אבל אין ספק. שגם הם היו לו למופת. וגם בסגנון זה. הדודש הכשרה תרבותית מרובה. היה שולט לפעמים עד להפליא. וכשהוא משתמש בתמונה ידועה של שלמה בן גבירול:

פשרש העץ בן ארף אמריו

וכתבונת אנוש ישר אמריו -

הוא יודע להכניס נואנסות משלו ולתת לדברים בטוי עצמי:

לפי גבה העץ שרשיו בן יעמיקו -

ידעתי גם עננתך כגדלתך תרב.

הוא חקה את רמח"ל. כרוב בני התקופה. לאין שיעור. אבל גם בחקויים אלה היה נעלה מאחרים. ואפילו ביאמת ואמונה. שאריכותו המבהילה אינה נותנת לראות את גבישי הפיוט המפוזרים כאן במדה רבה. - אינו מבזבז חיל זרים מבלי העשיר גם את עצמו. כי אם יוצר את דמות ההשכלה בטפוסים חדי-שרטוט וגדושי-תוכן (צבעון. שכל ועוד).

בדבריו הנאמנים (ורק הם באים כאן בחשבון) ניכרת תמיד התקדמות מצד הסגנון והתוכן כאחד. עם כל החקרנות שיצירתו לקתה בה. יש בה תמיד גם נטיה לפשטות. לקלות. בזה המשיך. כאמור. מסורת אחרת - זו של רנה"ו. שכשקופות נפשו מעוטת הצבע היה שקוף גם סגנון שירו הקולח באין מעצור. בלי קולות רבים ובלי דממה רבה. אכן בזה היה לאין ערוך גבוה מן הימקור. היסודות העממיים בשירת אד"ם הם אורגניים. לא בידל מביני. כי אם דוקא בשיריו המטפיסיים יגונב פה ושם חרוז עממי. המפליא אותנו בחן פשטותו ובנגינותו הלבבית. וכאן אינו עוד משורר-חקרן. כ"אם ליריקן מובהק:

סורו שאננים. מגי ואשוע -

לא אחר בכם מר נפשי יודע.

או:

בת אני. בת ציני. בת חן ונדעת!

לא חטא. לא אשם - בת שנים ארבעת.

פי אופר קצף. בי נפשי תנוצי.

אמרו: על מה זה? אמרו: ומדוע?

במרירות-עלבון אישית- באיבה בלתי נחלשת נקב את סלעיה מעין צמאון נקם היה ב'רדיפה' זו שרדף את הרבש"ע ואת מעשי ידיו - נקם על בניו ששפלו על צמאון חיים שלא נשבר - מי יודע ?

את כל חלל העולם מלא בועקותיו אלה שאין כאן הכל כשורה שאין הדברים נעשים «לפי החוק» קובלנה ישנה זו העולה מתוך «איוב» ו«קהלת» וחוזרת בשירת בן-גבירול ודורו ומתחדשת בכל תקופה נעשתה בשירתו למין סיסמה לרעיון קבוע איש לא נשא בקרבו את הכאב הצורב הזה בתמידות כזו איש לא ראה את העולם חרב בעודנו קיים כמוהו כל מה שנתן בו עינו נהפך ל«מעי מפלה» בכל הוד הפורח ראה את כמישתו המסותרת מתק הנעורים אושר האהבה נחת הורים בטחון הרע - מכל אשר ינחיל את הלב שקט וחדוה קרע את הצעיף והציג את העולם לפנינו בכל בלהות עירומו:

בא נא אל חקר ופקח עינים -

שור, פי אף שקר חיי החיים!

לא פסימיוס זה עם כל מה שנעשה לו במשך הזמן מעט «דבר שבהרגל» לא היה בכל זאת פרי סגנון ומליצה זעקת-שבר זו «הבו מנוח!» הולכת ממעמקי הכרה אוכלת שאין הדבר כדאי שאין תקנה היאוש הלך עליו שכרוץ הצמיד אותו אל בארו האפלה באלפי דרכים הוא שב אליו ובאלפי תמונות הוא מביאו לידי בטוי ולא ייעף וכמה עלובים הם נסיונותיו להצדיק ללמד סניגוריה! משני השירים «המתאונן» ו«המשורר» שהציגם בתמימותו זה לעומת זה הראשון דורס בבטויו השנון ביוגו הנאמן והשני - כולו הוא פרי התפלספות והוכחה שכלית מתוך האסכולסטיקה ומתוך מענה אלהים לאיוב - כולו «מלאכה».

בהשתערתו על סדר העולם היה ממנהג קטיגור מומחה החוקר לדעת את כל מקומות התורפה השש לגלות כל פגם כל חולשה נסתרה «החמלה» שירת פגעים זו שיש בבנינה המסוים משהו «עגוליה» של «ההגיהנום» הדנטית - אינה סתם התפרצות של מחאה כנגד העול השליט בעולם כי אם כתב-אשמה ערוך ומסודר ומיוסד כולו «לפי סעיפיו» - שורה ארוכה של פורעניות ומעשי-רשע קובלנה מרה על הכל - על החי ועל הדומם על מה שנעשה בידי אדם ובידי שמים מה לא נכלל בקטיגוריה דחבת-מראות זו? דעש אדמה ושטף מים קפאון קור וכליון אש לידת אדם ומות אדם חמלת אם שכולה ודמעות יונק על שדי אמו המתה - מראות שאול מעוררי דמע ומעוררי זועה חזות קשה אשר יחנה רק משורר מכה-אלהים מי שהציץ פעם אל התהום ובעיניו מתהלכת זעות-העולם עד לאין מרפא:

הוי תבל בית-אבל! הוי גיא הפכתי!

נהרותיך דמעה וצפרף אפר!

האיבה הנצחית שבין היהודי ובין המות - «סוף-פסוק» זה שאין יהודי משלים עמו לעולם לא מצאה אולי בכל שירתנו בטוי זועם יותר אל «ענין רע» זה הוא שב בכל פעם חגור אונים חדשים ואיבה חדשה בכל הוא רואה אותו מכל חגוי החיים מציצה חיה רעבה זו האורבת תמיד לכל בחור וטוב לכל יקר ואהוב ביותר מאחורי כל פרגוד היא מחכה מוכנה לטרופ:

הן מתוך האור ונעימים נחיים

ומלא כל הארץ ענג מלאו

רוב שירי הטבע שלו אלולא לקו בשרבוב דברים כזה היו יכולים להמנות לפי משקלם הדינמי כמעט כולם על סוג שירי-עם:

פה זמרו שיר על גבלי

מה תחוו עיר סוערת?

שם פעל אדם הגל

פה הנחת אל שוקרת

או:

הן קיו קל עץ יצרי

אף הלקה זאת נרפאה:

אף בי עוד יטב יצרי

רפאותי עוד לא באה

בשיר אחד «הגוע» - אולי השיר הלירי ביותר טוב שכתב - השיג ריתמוס פשוט ונפלא כזה שמעטים כמוהו גם בשירינו החדשים למילודיות עממית לצלילות יגון האדם בן-החלוף:

צפרים רגנו שרו הונו אנמות הונו

גם אחת אחת עפוי התעו אדם התעוהו!

על פני פה עברו זמרו על אנונו לנו

שוררו - ופתאם ספו מינכם השפירוהו:

נער ועלומי נחת ואני לי פג היין

גדרות כצל בירחת אנע פי הנכם אין

ובכו נא לי גם יחד

כל לבכות אף יודע

אולי יפוג הפחד

במקור דמעה נובע

זה היה החדש סגנון לירי זה שמקורו בשירתנו העתיקה בתפלה בשירי העם - כל מה שנעזב בימים ההם ככלי אין חפץ בו התחיל נארג שוב מאליו כפרי שפע כמוס שצמח שלא מדעת כמה חמימות הפיצו או החרוזים המעטים מעין אלה שהבהיקו במיכל דמעה כרצי בדולח יקרים מתוך ההספד הארוך והמשעמם בן קליו הבתים:

מקני צפורי קה מי הקרית?

מביתי מןמורי מי זה השפית?

מי נפץ פנורי ויקרא נהי?

חרוזים עממיים ארעיים אלה פפרו על הפשע של רוב הדברים בהם נאחו הלב בצמאונו לנגון לטבע והם שמשכו לפעמים חוט של נוער גם על שירת-זועף זו.

ה

אכן הפתוס של עולמו רוח-תמרורים זו העוברת את כולו מקצהו ועד קצהו היה חשובנו הישן עם אלהים ועם האדם ועם הבריאה ושליחיה מוטיב קרום זה שקוי בשירתו כח בראשית עם כל מה שהוא הולך וחוזר עליו עד כדי להטיל שעמום הוא הוא המטיל בה דליקה ומוסיף לה פעם בפעם רענונות חדשה כל-אימת שהפיטן נוקק לוי שריריו מתכווצים בכח מוכנים לקרב להתקפה חדשה על העולם הפורע חתור חתר תמיד תחת «תבל הומיה» זו במין עקשנות תאונית.

ז

בשרטוטים בולטים כאלה מצטיירת לנו דמות המשורר. שהיה בשעתו פטרון ופרנס של להקת המשכילים הרוסים החשובה ביותר. הוא נהג את נשיאותו ברמה. לא מחל על כבודו ועל כבוד מקורביו וידע לזרוק מרה באלה. שראה בהם «מסיגי גבול». הוא לא היה מסוג הנתרנים, וכמו בשירתו, כן היה גם בחיים קפדן ותקיף. בעל תכונה שלטת. ורק מפני תכונתו המסוגרת בחוג מצומצם ביותר לא הרחיב את גבולות השפעתו מחוץ לזמנו. שירתו לא הביאה עמה, כשירת מאפו ומיכיל, הרגשת עולם חדשה. זו שמרתיבה מתוכה ופותחת שער וזודעת חן חדש על הדברים הישנים. לא היה בה מן המשחרר, המושך אחריו ברוחו העליון, המבטל בבטחוננו כל מכשול ושובר את הבריחים בעזו. זה היה כח סוללי, כובש דרך בעמל-רוח קוראת למשמעת.

אכן, שירה זו, שהיתה בעיקר מסיימת, מספמת, חזקה את הקים, כנסה את האנרגיה הלשונית שנתרופפה, הכשירה את הכלים, ובכל הכבוד והצמצום שבה שמשה יסוד ואחיזה להתפתחות החדשה, שבאה אחריה.

חיים הם קלים, אבל לעינים.

ובצעת - מתים הם וקבורים באו.

ומה הם כל פלאי המדע, החוקר «כל צמח וחי ומעשהו», הקובע «חוקי אור וצל» ושוקל ומודד את כל איתני הבריאה וחושף את «המון הנעלמים לא נראו לעין», אם את «הנעלם» האחד, את המות, לא יוכל לגלות ולפתור לעולם?

אך מה הם החיים כי נחרד להם כל-כך? הטוב אינו אלא תרמית-עינים. הוא בא על-מנת לחלוף. «מראשית בואו» נראה את לכתו: «בטרם בוא יגון, בגיל נחזהו». עצם ההויה, יסודה המתמיד הוא אותה הכנה אל החדלון שאינה פוסקת. הלוקחת את חמודות החיים בזו אחר זו, עד לבלתי השאיר דבר לעת בוא הקץ:

ומה יקח מנת, אם יקחני?

ו

צבע עגום זה לכל שירתו. צבע אחד. אף פעם לא פשטה את בגדיה האפורים. אף פעם לא נשבה רוח של נוער, של עליצות גדולה ביער-סתיו זה. הפייטן היה כולו בן דורו - דור סגור בחוגו, סגור בחוקיו. ההשכלה זרעה תמיד רוח של עצב על סביביה. היה בה משהו משמים, משהו שהטיל קרחה בגני התקוה. היתמות זאת היתה. יגון האדם שנתיתם מאלהיו. אדם הכהן היה, בכל מהותו, איש ההשכלה הטפוסית. הוא לא נמשך אחרי ההויה בעינים עצומות שכור יפיה. קסום צבעיה. שכלו היה צלול, קרי, מנתח. בכל בקש את ההכללה, את המשותף - את חוקי-הברזל. כל אנרכיה הדריכתה מנוחה. גם בתי שיריו הארוכים דומים כולם לשורות חילים, משגיחים על הסדר... לשכל הכלי-יכול שר הימנונות, ובאותה התלהבות עצמה - גלה את קלונו, את כל חוסר כחו. האמונה בכח השכל הגואל והספק ביכלתו נאבקים בו תמיד, וכמו תמיד, גובר האחרון. מוצק היה האיש. הוא לא השלה את נפשו בהזיות מעולם. בזה היה כחו הקודר.

בין אנשי ההשכלה היה הוא, משורר-חקרן זה, עם כל המגוון שבתכונותיו, בעל כח, גבר בעזו. כחו היה בשלילה זו, שהלכה והתעמקה ופרשה את מצודתה על כל הנגלות והנסתרות. יותר ויותר נגלתה לפניו העריה הגדולה אשר מתחת חזון התרמית, ששמו חיים - אותו תבלול נצחי הסף בעדנו מראות את כבוד העולם, את הדברים כמו-שהם. בכל מעוט השכלתו הפילוסופית תפס את הלקוי הגדול שבהכרה - את אי-היכולת «יצאת מעצמנו», להשתחרר מן השעבוד הקוסמי, מבית-מאסר זה שכולנו נתונים בו לאין-מוצא:

הו, אם המבקש במבקש הנהו.

ובכל זה איש מהם לא ימצאהו.

זה ילל האדם על חוסר כוחו להשיג, לראות, לכבוש את העולם בעיניו, הרואה ואינה רואה - מפלצת זו של הזמן, אופל העולמים מפנים ומאחור ללא ראשית וללא תכלה, שלעולם לא נבוא עד חקר תכונתו - כל העינים המטפיסיים, שבהם ניתן בטוי לספקנותו הקיצונית, נכתבו בכח וצמצום, שקשה למצוא דוגמתם בשירתנו החדשה. חרוזים אלו מכווצים ודרוכים כיתר, ככל שהרבה לחטט בפצעי העולם, כן רב כח בטויו, וכתרועעת הרס צללה שירתו בקרעה את האפר האחרון של ההויה, בבטלה לבסוף גם את קסם המסתורין:

פי אין גם משנה ופתיית נהבלי.

אין חידה נסודי, אף כל בעיון אין.